

HISTORIAL D'UN CENTRE DE RECERCA EN SOCIOLINGÜÍSTICA: EL CUSC, CENTRE UNIVERSITARI DE SOCIOLINGÜÍSTICA I COMUNICACIÓ DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA¹

Emili BOIX-FUSTER
Universitat de Barcelona

1. LA NECESSITAT D'UN CENTRE DE RECERCA EN SOCIOLINGÜÍSTICA I COMUNICACIÓ

Una alumna d'una assignatura de sociolingüística, després que jo presentés a classe les tensions polítiques que expliquen la sort i dissort de les llengües, es planyé dient: «Quina llàstima que hi hagi tanta política!» Per a ella, la llengua era el codi per a escriure bells i delicats poemes o per a ser analitzat mitjançant sofisticats esquemes sintàctics. A aquella alumna li costava veure com la llengua, més enllà d'un instrument fantàstic de comunicació, és també un instrument potentíssim de poder i d'identificació socials, subjecte per tant a tota mena d'avatars polítics.

Hi ha, doncs, una tensió entre, d'una banda, els qui estan interessats en l'essència de la llengua, és a dir, en la seva estructura fonètica, morfològica, sintàctica i discursiva, i de l'altra, els qui estan interessats en l'existència de la llengua, és a dir, en els múltiples contextos de tots tipus que en condicionen i expliquen les competències, ideologies i usos lingüístics.

La història (breu encara) de la sociolingüística, des de Schmidt-Rohr, Kloss o Weinreich, és l'intent d'entendre els contextos de l'existència de les llengües. Fins i tot la dialectologia, en principi destinada a estudiar la infinita varietat dels parlars, pateix des dels seus inicis un reduccionisme que la fa allunyar-se d'un caràcter veritablement social. Els dialectòlegs en els seus començaments, inspirats pel potent romanticisme, malden per trobar els parlars rurals més genuïns, més purs, més a prop del veritable *Geist* (esperit) del poble. Dins d'aquesta honorable tradició, el gran canonge manacorí, Antoni M. Alcover, quan recull materials de tot el domini de la llengua catalana, quan n'aplega de la ciutat de Barcelona als anys vint, sols entrevista sis informants d'una ciutat que té ja gairebé 700.000 habitants. La variació lingüística urbana (els registres, els sociolectes, el sexolectes...) no interessaven en la mesura que eren varietats deturpades, allunyades de l'ideal de la puresa, que es devia amagar en els llavis del pastor i del pagès de valls recòndites.

La sociolingüística cerca precisament entendre tot tipus de variació social en la llengua: el seu centre de gravetat és la diversitat de factors que expliquen l'existència i el canvi lingüístics. En primer lloc, perquè aquesta variació –l'anomenada heterogeneïtat estructurada– és una condició

1. Aquestes notes es basen en gran part en la "Memòria històrica del CUSC-UB 1998-2004" escrita per Albert Bastardas i Francesc-Xavier Vila.

sine qua non perquè precisament hi hagi canvi lingüístic, tal com han demostrat els variacionistes. No es pot entendre la difusió del canvi lingüístic sense tenir en compte la variació social de les variables i variants lingüístiques. En segon lloc perquè per tal d'explicar la vida i la mort de les llengües cal recórrer a totes, totes les ciències socials, perquè cadascuna aclareix un part del seu immens trencaclosques. La ciència política, l'economia, la geografia humana, la història, el dret, la teoria de la comunicació, l'antropologia, el màrqueting, la sociologia la planificació lingüística. Cap d'aquestes peces de les ciències socials explica per ella sola el futur de les llengües en el nostre món, un món on el risc de desaparició de llengües és altíssim, atès que la ideologia assimilista de l'estat nació (a un estat o nació correspon una sola llengua) i l'empenta també assimilista de la globalització (l'extensió massiva de les llengües hipercentrals o centrals en detriment de les llengües locals) pot delmar les més de 5000 llengües per tal de fer-les enquistar amb el calçador de l'escola, dels mitjans de comunicació de masses, amb la violència pura i dura, sigui com sigui en 200 estats.

Fins ara la sociolingüística ha intentat ser un terreny de confluència de les ciències socials i les ciències del llenguatge. La majoria de vegades, els sociolingüistes han estat acollits per departaments de filologia. El primer departament de filologia que convidà un sociolingüista a impartir-hi docència com a assignatura obligatòria fou el de filologia catalana de la Universitat de Barcelona: Lluís V. Aracil obrí una tradició que ha perdurat fins a l'actualitat. I que contrasta amb el caràcter secundari (optatiu) que té la sociolingüística a centres superiors grans com la Universitat de València o la Universitat Autònoma de Barcelona. En canvi, molts pocs departaments de ciències socials (sociologia o antropologia sobretot) han ofert assignatures de sociolingüística. La sociolingüística està connotada negativament de nacionalista? Sigui com sigui, el resultat és que manquen espais de confluència entre sociòlegs i lingüistes.

2. LA FORMACIÓ D'UN CENTRE DE RECERCA A LA UNIVERSITAT DE BARCELONA

Per què s'ha creat un centre interdisciplinari a la Universitat de Barcelona? Les societats contemporànies s'enfronten en el pla de la comunicació lingüística amb reptes de gran repercussió social per a la solució dels quals necessiten el màxim coneixement i la màxima informació. Mentre la mundialització de l'economia i de la tecnologia planteja els problemes comunicatius a escala planetària, els processos simultanis d'avenç democràtic i d'autogovern de les comunitats humanes posen damunt la taula els de la normalització de llengües fins ara subordinades, alhora que els moviments imparables de la població ocasionen els de la multietnicització de societats abans homogènies i culturalment estables. Paral·lelament, els Estats fins ara existents s'integren en organitzacions o institucions de nivell superior, tot creant nous espais politicoeconòmics estretament imbricats, com ara el NAFTA a l'Amèrica del Nord o, en procés fins i tot ja més avançat, la mateixa Unió Europea. La qüestió de la *diversitat lingüística*, intrínsecament lligada a l'existència de la pròpia humanitat, pren, doncs, en aquest moment, una rellevància transcendental alhora com a riquesa per conèixer i per conservar i com a problema per resoldre, com a herència cultural insubstituïble i com a desafiament de futur. Igualment, les societats més monolingües i estabilitzades es plantegen l'aprofundiment democràtic de la comunicació institucions-ciutadans tot fent emergir qüestions com ara la de l'ús d'un llenguatge entenedor en la legislació, l'administració i en la justícia, o bé, en el cas de les organitzacions econòmiques, s'accentua la preocupació per l'optimització de la comunicació entre direcció, empleats i clients, en el marc de l'alta competiti-

vitat internacional vigent. Finalment, el fet mateix de la comunicació interpersonal és globalment objecte d'alt interès social, per tal com intervé decisivament en l'èxit i en la qualitat de la convivència i, consegüentment, en la pròpia felicitat dels individus.

Els aspectes més relacionats amb l'acció lingüística i l'organització comunicativa de la societat són, per tant, els que presenten algunes de les problemàtiques més sobresortints i actuals en el món contemporani. El coneixement necessari per enfrontar-nos-hi, però, és encara reduït i incipient, per tal com tradicionalment la recerca lingüística ha tendit a prioritzar l'estudi de l'estructura dels codis –la seva ‘essència’– més que no pas el de l'enfocament de les llengües com a activitat i com a objecte sòcio-simbòlic en el seu marc ecològico-cultural global –les seves condicions d'‘existència’-. Aquest necessari canvi de perspectiva fa que aquest camp científic es transformi de manera automàtica en una àrea necessitada de *teoritzacions transdisciplinàries* i de *models complexos* capaços de donar compte dels nous objectes i de les noves qüestions. Fer avançar les solucions a les noves problemàtiques socials i científiques plantejades ja no és, per tant, qüestió només de la filologia o de la lingüística tradicionals, sinó també de les noves aproximacions sociolingüístiques i pragmàtiques, de la teoria general de la comunicació, de la lingüística aplicada a l'adquisició de les llengües, de l'antropologia cultural, de les diverses branques pertinents de la sociologia i de la psicologia generals, de la ciència política, del dret, etc.

Articular els espais interdisciplinaris i interdepartamentals on poder fer fruitar aquest nous paradigmes i contribuir, així, a l'avenç en el coneixement d'aquests temes i a la resolució dels actuals problemes lingüístics i comunicatius de la societat, demana l'acció de les autoritats acadèmiques i polítiques. A Catalunya i a tot Espanya, la Universitat de Barcelona lidera històricament de forma clara les aportacions que, tant des de l'àmbit acadèmic estricte com dels de la seva pròpia planificació lingüística com a institució, han contribuït a la configuració d'aquestes noves perspectives que podem englobar sota els rètols de ‘sociolingüístiques’, ‘pragmàtiques’, i/o ‘comunicatives’. És a la Universitat de Barcelona on primer es va començar a ensenyar al nostre país Sociolingüística (Lluís V. Aracil [Albert Bastardas, Emili Boix, Jaume Farràs]) i Semiótica i Pragmàtica (Sebastià Serrano [Xavier Laborda, Lluís Payrató]), on van tenir lloc els primers postgraus i màsters de Serveis i Planificació Lingüístics (sota la coordinació de M. Teresa Cabré i Lluís Payrató) i els primers cursos sobre adquisició de llengües segones i estrangeres (Carme Muñoz) i d'Antropologia Lingüística (Carme Junyent), i on les diverses línies posteriors d'aquests amplis camps han tingut desenvolupament, no només en els pioners Departaments de Filologia Catalana, de Lingüística General i de Filologia Anglesa, sinó en molts altres ensenyaments, unitats organitzatives i projectes de recerca de la nostra Universitat. Malgrat, però, l'enorme interès de la societat per aquests temes i l'alt nombre d'alumnes matriculats en els diversos cursos específicament de Sociolingüística –tant a la Facultat de Filologia com als inclosos dins de Sociologia a la Facultat d'Econòmiques– i en els altres amb més estreta relació temàtica d'aquests mateixos centres (Antropologia lingüística, Català col·loquial, Lingüística aplicada catalana, Lingüística aplicada anglesa, Política i planificació lingüístiques, Semiótica, Pragmàtica, Teoria de la Comunicació, Sociologia del Coneixement, Sociologia de la Comunicació, etc.), així com de l'Escola de Formació del Professorat, i de les Facultats de Psicologia i de Dret, no ha estat possible fins ara de donar un impuls adequat a la institucionalització universitària de la recerca i als ensenyaments de tercer grau inclosos en aquestes perspectives. La *dispersió del professorat* en diferents departaments, la intrínseca *interdisciplinarietat* dels camps, i l'absència d'aquests com a àrees de coneixement concretes, han dificultat l'organització i la programació efectives de la investigació i de l'ensenyament postgraduat i han fet que es vagin perdent –o que siguin molt infrautilitzades– les potencials contribucions que la comunitat científica catalana, ben coordinada, pot aportar col·lectivament a l'avenç del coneixement en les diferents línies de la sociolingüística i de la comunicació social.

El Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació (CUSC-UB) en el marc de les actuals possibilitats organitzatives previstes en els estatuts de la Universitat de Barcelona, contribueix poderosament a la solució d'aquests problemes d'institucionalització acadèmica fins ara existents, en la perspectiva d'una futura integració en un Centre o Institut Interuniversitari de més ampli abast. És possible, així, una potenciació supradepartamental de les diverses línies de recerca en sociolingüística i en comunicació, fins ara de desenvolupament reduït i fragmentari a causa de la manca d'espais formals comuns d'encontre i de col·laboració estable en l'àmbit acadèmic. Des del punt de vista de política científica, el Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació en la seva creació respongué també clarament a la declaració per part de la Generalitat de Catalunya del camp 'Cultura i societat' com a àrea prioritària del període 1997-2000, i a les necessitats de recerca en sociolingüística expressades pel Consell Social de la Llengua Catalana. En ambdós plans, el CUSC-UB, juntament amb els altres organismes sectorials ja existents al nostre país, planteja que podia fer contribucions cabdals, tant pel que fa al coneixement sociolingüístic aprofundit de la societat catalana com a la informació i reflexió imprescindibles per a les decisions que, en política lingüística, s'hauran de continuar prenent necessàriament en els nivells català, espanyol, europeu i mundial. La creació d'aquest centre situa, així, la Universitat de Barcelona en línia amb els altres centres europeus i internacionals d'orientació similar, amb els quals estableix, finalment ja d'una manera institucional i no pas a simple títol individual com fins ara, una estreta col·laboració i sinergia mútues.

Els objectius proposaren tres grans àrees d'actuació: la recerca, la docència, i els serveis. Els objectius generals del primer gran àmbit —la **recerca**— són l'impuls tant de la teorització com del coneixement empíric dels determinants i la dinàmica de l'ús lingüístic i de la realitat sociolingüística i sociocomunicativa global, tot emfasitzant —encara que no fent-ne pas objecte exclusiu— els aspectes relacionats amb la diversitat lingüística, tant dels derivats de la varietat interna de les llengües, com dels provinents del contacte lingüístic pel fet de la multinacionalitat dels Estats o òrgans supraestatals, o de la multietnicitat de les societats. Pel que fa a la **docència**, els objectius fonamentals són difondre els coneixements teòrics i empírics obtinguts, formar investigadors transdisciplinaris i multimetodològics capaços d'aprehendre adequadament la complexitat dels objectes de la recerca, i, des d'un punt de vista més aplicat, contribuir a la formació del personal necessari per al desenvolupament efectiu de les accions de política lingüística i d'intervenció sobre la comunicació, tant en el marc català com en l'espanyol i, en general, en l'internacional, tot prioritant dins d'aquest, els àmbits europeu i sud-americà. Respecte dels **serveis**, els fins del Centre són actuar com a centre de recerca, docència, planificació, i assessorament per als objectius específics que li siguin encarregats per altres òrgans de la mateixa Universitat, i per altres organismes públics o privats relacionats amb el camp sociolingüístic i comunicatiu en general.

Els objectius temàtics del CUSC-UB són promoure i dotar d'estabilitat la recerca interdepartamental i interdisciplinària en ecologia lingüística i cultural, diversitat geosociocultural i contacte lingüístics, comportaments lingüístics en general, sociologia de les varietats lingüístiques, transmissió lingüística familiar, efectes sociolingüístics de l'escolarització, processos d'adquisició de les llengües, polítiques lingüístiques globals i sectorials, representacions i actituds respecte dels codis lingüístics, usos lingüístics en les comunicacions institucionalitzades, organització del multilingüisme, funcions comunicatives i formes lingüístiques, variació territorial i social, drets lingüístics, fenòmens migratoris i interculturalitat, comunicació interpersonal i/o intergrup, i qualsevol altre camp pertinent des de les perspectives sociolingüística i comunicativa enteses en un sentit ampli.

Així mateix el objectius operatius es basen en fomentar la producció, l'organització i la coordinació efectives de la recerca en sociolingüística i comunicació en general a la Universitat de Barcelona, tot dotant-la d'infraestructures i recursos estables que n'impulsin l'optimització i la

qualitat. Aconseguir també d'augmentar l'interès pel camp sociolingüístic i de la comunicació en les diverses facultats temàticament relacionades.

Pel que fa referència a la docència, la finalitat del CUSC-UB és organitzar de manera coherent i eficaç la formació interdisciplinària i multimetodològica dels futurs investigadors en les diferents línies de recerca en sociolingüística i comunicació i/o del personal participant en els processos d'intervenció sociolingüística i comunicativa en un sentit ampli (planificadors i dinamitzadors sociolingüístics, ensenyants, responsables de comunicació de les organitzacions, professions dedicades a la comunicació interpersonal, etc.). Dissenyar un conjunt flexible d'ensenyaments adequats a les diferents necessitats que vagi presentant la realitat.

Si ens fixem en els serveis, es defensa la transferència dels resultats de les teoritzacions i recerques a altres òrgans de la pròpia universitat, i a institucions i organismes d'arreu que hi puguin estar interessats (Governos estatals, autonòmics o supraestatals, institucions locals, organitzacions privades, empreses, etc.). De manera més específica, entre d'altres: l'assessorament sociolingüístic i sobre polítiques lingüístiques i sòcio-culturals en general a les institucions interessades (governos locals, autonòmics, estatals, organismes europeus, institucions públiques, entitats acadèmiques, organitzacions privades, etc.). En definitiva, el CUSC és ja ara una eina de recerca, docència i serveis que vol ser útil a la comunitat científica i al país.